

Stavkirke-stilen i Danmark 1885 - 1915

Eksemplificeret i den tidligere Kystradiostation OXA på Holmen fra 1915

Af Søren Vadstrup

Arkitekt m.a.a., lektor på Arkitektskolen på Det Kongelige Akademi,
Oktober 2023

Kystradiostationen OXA ligger i dag meget smukt blandt de historiske og fredede bygninger på Nyholm, hvortil den blev flyttet i 2002 fra den oprindelige beliggenhed på Frederiksholm. Tegning: Søren Vadstrup.

Den nordiske stavkirke- eller dragestil.

Det er ikke særlig kendt, at Danmark, der ellers er et udpræget 'murstens-land', har en lille finger med i spillet, indenfor udviklingen af det 'moderne' træbyggeri i Norden fra ca. 1885 – 1910, i den såkaldte nordiske 'stavkirke-' eller 'dragestil'.

Så da Søværnets arkitekt Olaf Schmith i 1906 fik til opgave at bygge den nye radiostation af træ på Frederiksholm, valgte han den nordiske stavkirkestil som stilart, selv om denne var ved at ebbe ud i det øvrige Norden. Men i Danmark var det uden tvivl højeste mode. Ikke mindst i forhold til den specielle, 'polykrome' (flerfarvede), rigt dekorerede og udskårne træarkitektur, som denne stilart repræsenterer. Den nye bygning skulle virkelig vække opsigt for de forbigående og i samtiden.

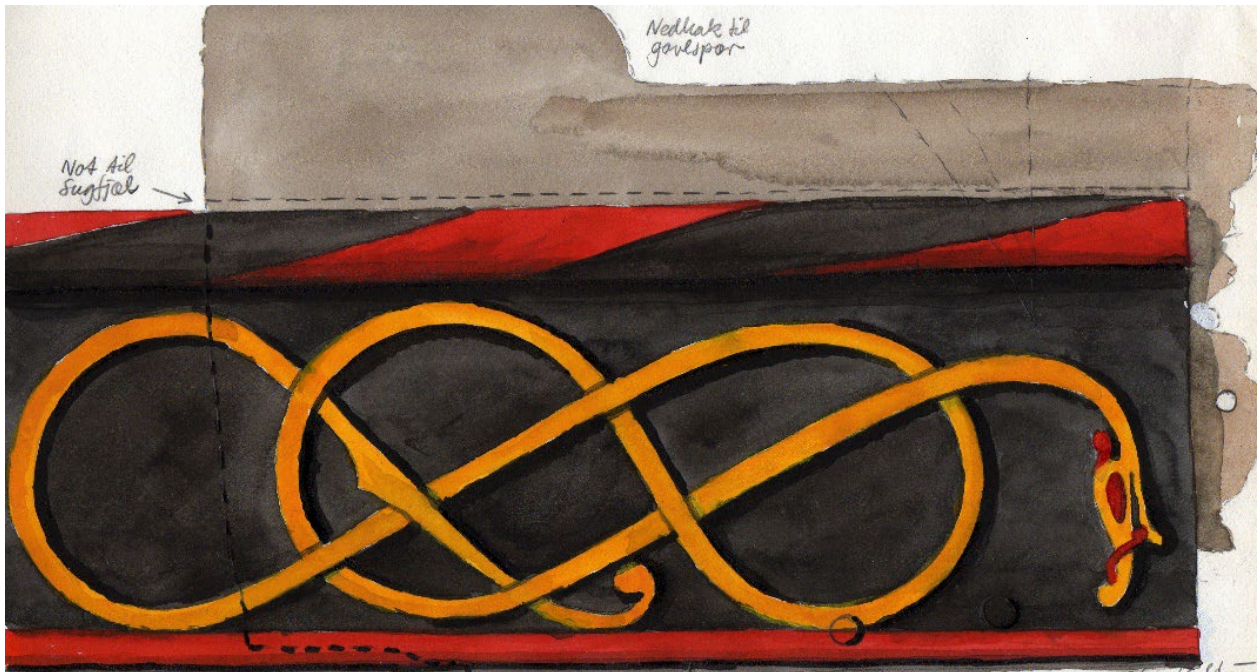
Indhold

Den nordiske stavkirkestil i Danmark
Martin Nyrop og nationalromantikken
Stavkirke-stilen i Grønland
Træhusarkitekturens facadedetaljer i Danmark
Den tidl. Kystradiostation OXA, på Nyholm.
Kystradiostationen på Holmen
Radiostationens videre historie
Radiostationen som museum.
Holmen og orlogsværftet som Danmarks tekniske
innovations-centrum
Fregatten 'Jylland', Burmeister & Wain

Den trådløse radiotelegrafi – på Orlogsværftet
Radiostationens arkitektoniske værdier
Stavkirke-stilen
Vinduerne
Den udvendige brædebeklædning
Indvendigt
Opmålingstegninger af Radiostationen i 2015
Radiostationens immaterielle værdier
Internationalt samarbejde
Træ fra Orlogsværftets trælagre
Stavkirke-stilen - Resumé

Dragen

'Dragen' er et fabeldyr, der kendes fra mange kulturer. I vikingetiden var den mest kendte drage et 'sø-uhyre', kaldt Midgårdsormen, der slynger sig hele vejen rundt om Jorden og bider sig selv i halen. Vi har mange afbildninger af Midgårdsormen og andre 'ormedyr' fra vikingetiden og den tidlige middelalder, hvor den er karakteriseret ved at bugte og slynge sig rundt om bl.a. mennesker og dyr, med flere forgreninger eller lemmer – sågar rundt om Kristus på den store Jellingsten. Den har et lille, ovalt hoved med en 'nakkekrølle' eller -kam, et dråbeformet øje og en lang, slynget tunge ud af den åbne mund. Midgårdsormen er søn af Loke og jættekvinden Angerboda og bror til Fenrisulven og døds gudinden Hel.

Midgårdsormen, der har lagt 'krop' til 'dragestilen' i den nordiske arkitektur i 1880-erne til 1910 – i Danmark til 1915, ses her på et fragment af hammerbåndet fra en for længst nedrevet dansk stavkirke af træ fra vikingetiden (1060) i Hørning ved Randers. Tegning og rekonstruktion: Søren Vadstrup.

Det er interessant, at Midgårdsormen har en yderst fremtrædende plads på en kristen dansk trækirke fra vikingetiden (måske en et oprindeligt hedensk gudshus fra Asatroen) og også på de kristne, norske stavkirker fra middelalderen. Her sidder 'ormene' på tagryggen – som beskyttere af kirken? – og på indgangsportalene og flere andre steder.

De nordiske, billedlige fremstillinger af Midgårdsormen ligner overhovedet ikke de 'ildspyende drager' med takkede haler og rygfinner samt takkede vinger, der ellers kendes fra fabeldyrene i bl.a. Europa og Kina, så det er lidt underligt, at netop den stilart, der er inspireret af de norske, middelalderlige stavkirker, kaldes for 'Dragestilen' i Norge. Og ikke 'Ormostilen', for der var i vikingetiden tydeligvis tale om 'orme', ganske vist meget store, og ikke drager. 'Stavkirkestilen', som er det ord vi benytter i Danmark, er derfor et mere rammende ord for denne stilart.

Heddal stavkirke i Norge

I årene 1840 – 1859 arbejdede den danske arkitekt Johan Henrik Nebelong (1817 – 1871), lillebror til den lidt mere kendte arkitekt Niels Sigfried Nebelong (1806 – 1877), i Norge. Her arbejdede han bl.a. med at færdiggøre kongeslottets interiører. I 1844 var han imidlertid, sammen med landskabsmaleren J. C. Dahl, med til at stifte Verdens første bygningsbevaringsforening, 'Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring' (i dag Fortidsminneforeningen), hvor han sad i bestyrelsen til 1853, hvor han vendte tilbage til København.

I 1848 blev man i Oslo opmærksom på, at Norges største og også én af de ældste, stavkirker, *Heddal stavkirke*, var i meget kritisk tilstand rent teknisk, på grund af manglende vedligeholdelse gennem mange år. Derfor tilbød den nystartede Fortidsminneforening dels at undersøge og opmåle kirken, dels at stå for en restaurering af denne. Det blev bestyrelsesmedlemmet J. H. Nebelong, der påtog sig denne opgave, selv om hans ekspertise indenfor bygningsundersøgelser og restaurering var ret begrænset.

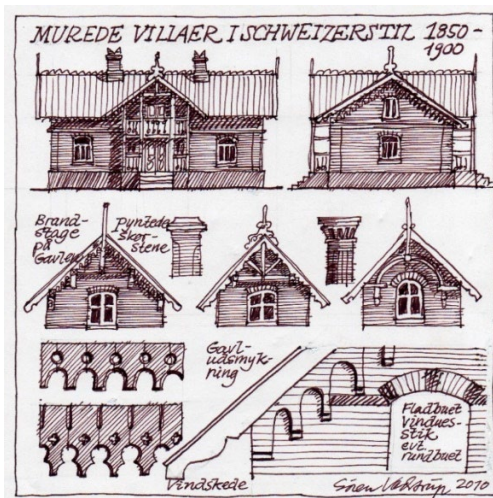

Heddal stavkirke i Norge, der er én af Norges største og ældste stavkirker – fra begyndelsen af 1300-tallet, blev opmålt, undersøgt og restaureret i 1853 af den danske arkitekt J. H. Nebelong. Projektet og kirken fik efterfølgende stor betydning for den nordiske 'Dragestil', dog først et stykke tid efter, i årene 1884 – 1910.

Eftertiden har været hård ved Nebelongs restaurering af Heddal stavkirke, så 'indfødte' norske arkitekter har måttet råde bod på denne i 1955. Men Nebelongs og andres tegninger af kirken var med til at gøre denne, og dermed den rigt dekorerede 'Drage- eller Stavkirkestil', kendt i Norge og i resten af Norden.

Schweitzer-stilen

Men både i Danmark og i Norge blev der i midten af 1800-tallet på flere områder, bl.a. indenfor arkitekturen og bygningskunsten, set meget op til Schweiz. Schweiz var dengang det mest frie og demokratiske land i Europa, uden adel, konger og kejsere, og ude i naturen var der rent og pænt med fravær af osende fabrikker. Der skød snart schweizerstil-inspirerede huse op i Norge, Sverige og Danmark samt ikke mindst i Tyskland, hvor stilen blev døbt 'Heimatstil' - hjemstavnsstil. Man kopierede de relativt lave tage med kraftige udhæng med synlige spærender. I gavlene kom der synlige tagremme, båret af udskårne knægte og ofte også en balkon. Derudover fik gavlvindskederne udskæringer og øverst i gavltrekanter blev der sat en udskåret 'brandstage' og andet pynt, ikke mindst i form af de meget populære, såkaldte 'løvsavsarbejder'. Med til standardudstyret var også en åben veranda med udskårne søjler og knægte.

Den schweiziske træhusarkitektur fandt også vej til mange murede villaer i Danmark i årene 1853 - 1884, hvor man satte kviste, verandaer samt flotte udskårne gavldekorationer på husene. Tegning: Søren Vadstrup.

På de murede huse i Danmark kunne schweizerstilen give sig udtryk på gavlenes farvestrålende og udskårne vindskeder, flotte heltagskviste eller en polykrom og udskåret træveranda på forsiden af huset. I årene fra ca. 1853 til ca. 1884 var det at bygge en villa i *schweizerstil* en politisk markering af en tro på det demokratiske folkestyre hos bygherren.

Den nordiske stavkirkestil i Danmark

Men som sagt i 1884, under den såkaldte 'nationalromantik' kom de nationale danske rødder i højsædet i arkitekturen, og for træhusenes vedkommende de nordiske rødder. Det var formentlig de gamle vikingeaner, der trak, men i mangel af kendskab til disses huse, kastede man sig over de norske stavkirker, der jo tydeligvis lignede et 'vikingehus' med spåntage, ormeslyng på taget og udskårne vindskeder.

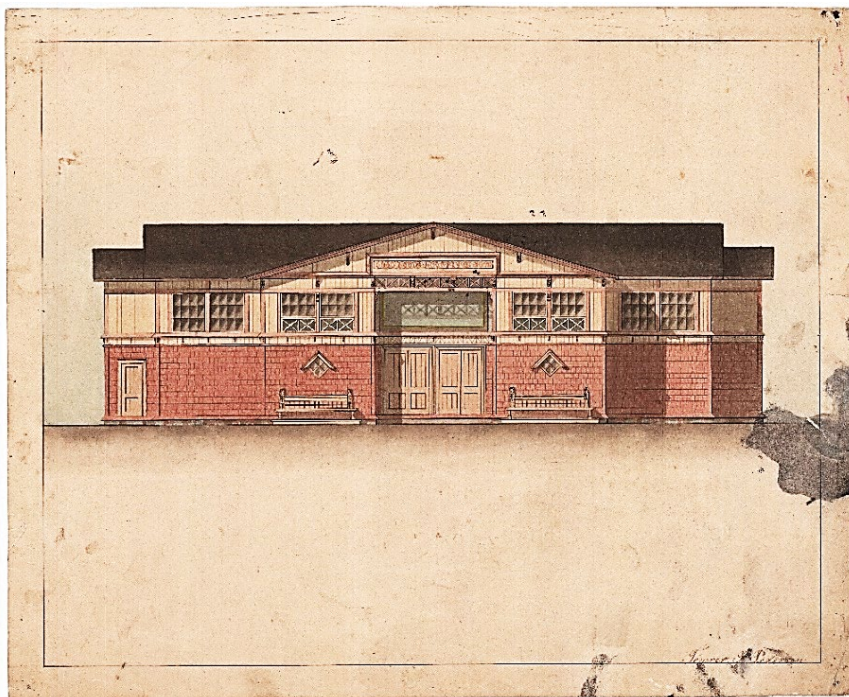
Her kom især Heddal Stavkirke i Norge, kendt gennem arkitekten J. H. Nebelongs og andres tegninger fra 1850-erne, igen frem og blev studeret. Også i Norge, hvor den nationale *Dragestil* afløste *Schweitzerstilen* indenfor træarkitekturen i årene 1885 – 1900. Efter 1900 og frem til 1915 tog *Jugendstilen* over og blev afløst af *nyklassicismen* fra 1915 – 1930 og *Funktionalismen* fra 1930 – 1960.

I 1868 blev tømrersvenden Andreas Bentsen ansat som lærer på den nyoprettede Vallekilde Højskole på Vestsjælland. Her byggede han i 1872 et "øvelseshus" til gymnastik, der af økonomiske grunde blev opført helt af bræddebeklædt bindingsværk. I sit materialevalg, dekorative formsprog og farveholdning fik denne lille bygning stor betydning for træarkitekturens opblomstring i Danmark de følgende år. I 1877 udviklede Andreas Bentsens undervisning på Vallekilde sig nemlig til en egentlig håndværker-skole, og det blev med træ som eet af hovedemnerne. På en række andre højskoler, som Askov, Haslev og Ollerup, startede man kort efter tilsvarende "håndværkerlinjer".

Inden da, havde Andreas Bentsen i 1874 bygget et beboelseshus af træ til sig selv på Vallekilde. Konstruktionen var brædde- og spånbeklædt bindingsværk med ubrændte lersten mellem tømmeret. Medvirkende til valget af denne konstruktion, herunder træbeklædningen, var, at Frankrig i 1872 havde måttet betale Tyskland den enorme sum af 5 milliarder Mark i krigsskadeserstatning efter den fransk-tyske krig i 1870-71, som Tyskland vandt. Tyske entreprenører havde simpelthen opkøbt alle mursten i Danmark i efteråret 1873. Andreas Bentsen var derfor nødt til at finde alternative materialer.

En mere eller mindre tilfældig situation skulle således få stor betydning for en hel generation af håndværkere og bygmestre, der de følgende år spredte sig fra bl.a. Vallekilde Højskole. Den "nordiske tone", som historicismen fik i Danmark i 1880-erne og 90-erne, har meget at takke disse småhuse på Vallekilde for.

Andreas Bentsens egen søn, arkitekten Ivar Bentsen, blev mærkeligt nok ikke "træmand". Han blev eksponent og foregangsmand for det traditionelt murede byggeri i Danmark.

'Øvelseshuset' (gymnastikhuset) på Vallekilde Højskole. Tegnet af Martin Nyrop i 1884 i den polykrome 'Nordiske stavkirkestil'. Tegning af tømrer Jens P. Pedersen d. 6.9.99. Danmarks Kunstabibliotek. Samlingen af Arkitekturtegninger ark_14034b.

Da den unge lovende arkitekt, Martin Nyrop, i 1883 blev bedt om at tegne et nyt og større Øvelseshus til gymnastik på Vallekilde Højskole, og da han igen i 1889 skulle tegne to lærerboliger samme sted, valgte han træ som materiale og Andreas Bentsen og den nordiske 'stavkirkestil' som inspiration. De tre Nyropske huse i Vallekilde, 'Øvelseshuset', 'Hytten' og 'Solvang', blev meget kendte i samtiden for deres smukke arkitektur, materialeanvendelse, gennemtænkte konstruktion og håndværksmæssige udførelse.

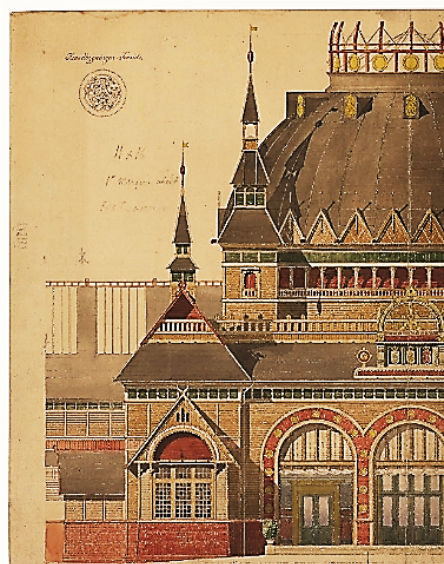
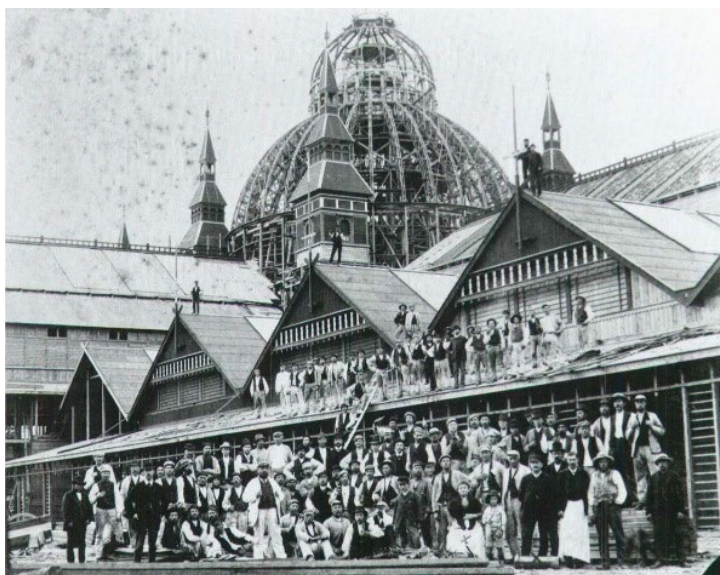
Martin Nyrop og nationalromantikken 1890 - 1915

Sommerhuset 'Rytterhuset' er opført i træ af Martin Nyrop på Nordre Strandvej i Helsingør i 1889. Man genkender 'stavkirkestilen' på tagets rygliste og de lodrette 'brandstager', de udskårne vindskeder – samt ikke mindst farverne okkergul, okkerrød, kromoxidgrøn og hvidt. Selv stakittet i rødt og hvidt menes tegnet af Nyrop.

Indenfor de samme år havde Nyrop også opført sit eget, landets og tidens største hovedværk i træbeklædt bindingsværk, den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København i 1888. Begrundelsen for at vælge træ til denne vældige bygning, samt en lang række af udstillingens mindre bygninger, var dels at opførelsen skulle gå lynhurtigt, dels at gøre den planlagte nedrivning eller flytning af det hele efter brug, så let som muligt. At Nyrop selv var tømrersvend og følte sig mere fortrolig med træ og bindingsværkend murværk, spillede måske også ind.

Facaderne var præget af en bevidst og yderst smuk og varieret vekselvirkning mellem lodrette, vandrette eller skråtliggende, flade, halvrunde, listedækkede eller klinklagte bræddebeklædninger, yderligere afvekslende med spån, profilerede dækbrædder, kantbrædder, indfatninger, vandbrædder, gesimser og vandrette bånd. Altsammen var naturligvis malet i smukke og helstøbte farver. De forskellige overfladekarakterer og detaljer gav derudover en livfuld skyggevirkning på facaderne.

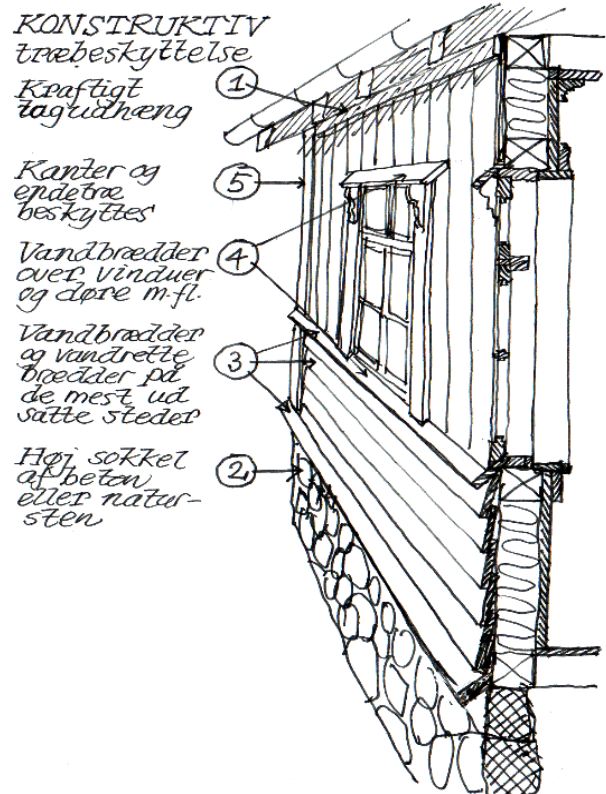

Martin Nyrops store og imponerende udstillingsbygning for den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i København i 1888 var bygget af bræddebeklædt bindingsværk. Her ses den store kuppel, før den blev beklædt med brædder og tagpap. Inspirationen fra de middelalderlige norske stavkirker er tydelig.

Materialet træ kunne herefter med god samvittighed og kunstnerisk ret anvendes som udvendig beklædning på kirker, udstillingsbygninger, badehoteller, sommerhuse, lader, pakhuse, udhuse samt erhvervs- og industribygninger i Danmark. Fritliggende beboelseshuse helt af træ var stadigvæk sjældne, men mangan en gavltrekan, overetage eller udbygning blev som nævnt beklædt med træ - ofte med "nyropske" detaljer.

Martin Nyrops hus til højskoleforstander Trier på Vallekilde Højskole, 'Hyttten', opført i 1899.

Martin Nyrops træbeklædte bindingsværkshus 'Hyttten' på Vallekilde er et smukt eksempel på 'konstruktiv træbeskyttelse'. Et kraftigt udhæng, en høj sokkel, en let udskiftelig 'offerbeklædning' nederst på ydervæggen af spån, vandbrædder over disse og vinduerne, samt beskyttelse af bræddernes endetræ ved kanter og ender. At denne vægopbygning også beriger huset arkitektonisk tæller kun yderligere med på plussiden.

Stavkirkestilen i Grønland

I Grønland og på Færøerne ligger der adskillige hundrede træbygninger i bræddebeklædt bindingsværk, tegnet af danske arkitekter i perioden 1860-1940, plus før og efter: Boliger, pakhuse, sygehuse, kirker, skoler, erhvervsbygninger m.m. - med danske "rødder", og i øvrigt tydeligt inspireret af Martin Nyrops træbygninger i stavkirkestil.

Den mest produktive arkitekt, Helge Bojsen-Møller, var da også elev af Martin Nyrop på Kunstakademiet i København, hvilket ikke mindst ses på kirken i Paamiut/Frederikshaab herunder fra 1909, hvor tårnet, indgangspartiet og de vandrette opdelinger af facaderne, 'mimer' Nyrops nu forsvundne store Udstillingsbygning på Rådhuspladsen i København fra 1888.

Kirken i Frederikshåb, i dag Paamiut, i Grønland er tegnet af arkitekten Helge Bojsen Møller i 1909 og blev 'startskuddet' til opførelsen af adskillige dansk-tegnede træhuse i Grønland i den nordiske 'stavkirke- eller dragestil' fra 1909 – 1920. Vi ser her de typiske 'nyropske' farver; Rød, gul og grøn, der også præger Radiostationen OXA på Holmen.

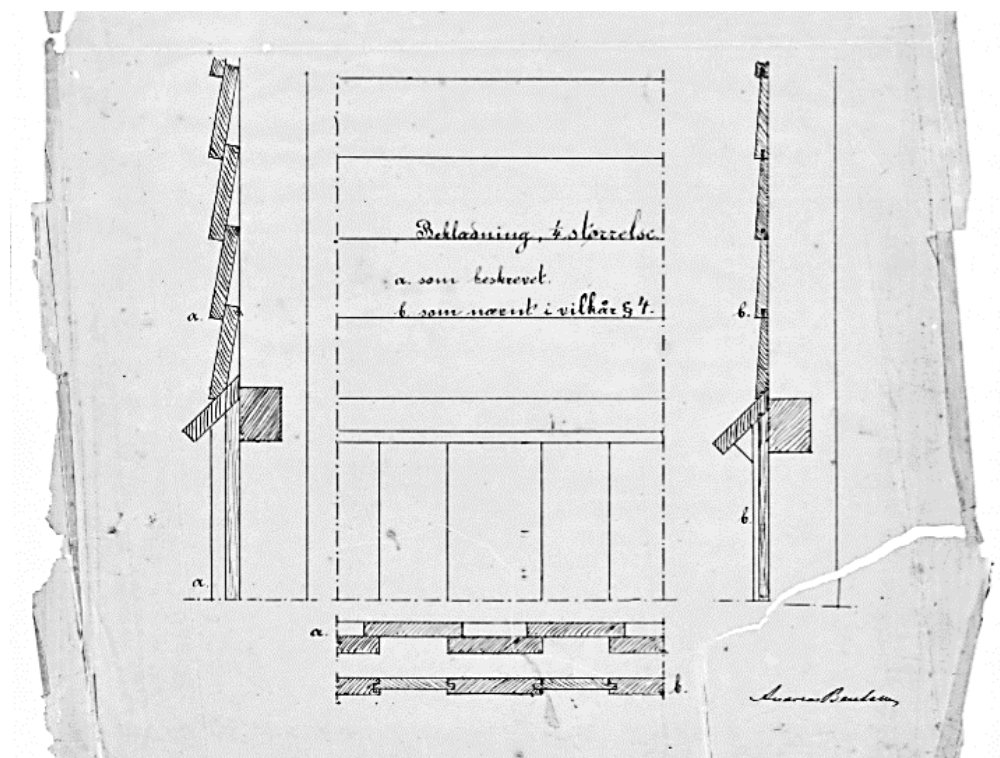

Bestyrerbolig B-11 i Uummannaq i Grønland, opført i 1909, tegnet af Tømrermester P. A. Cortsen, er i nordisk stavkirkestil med 'drageslyng' på taget og udskårne vindsceder og vinduesindfatninger.

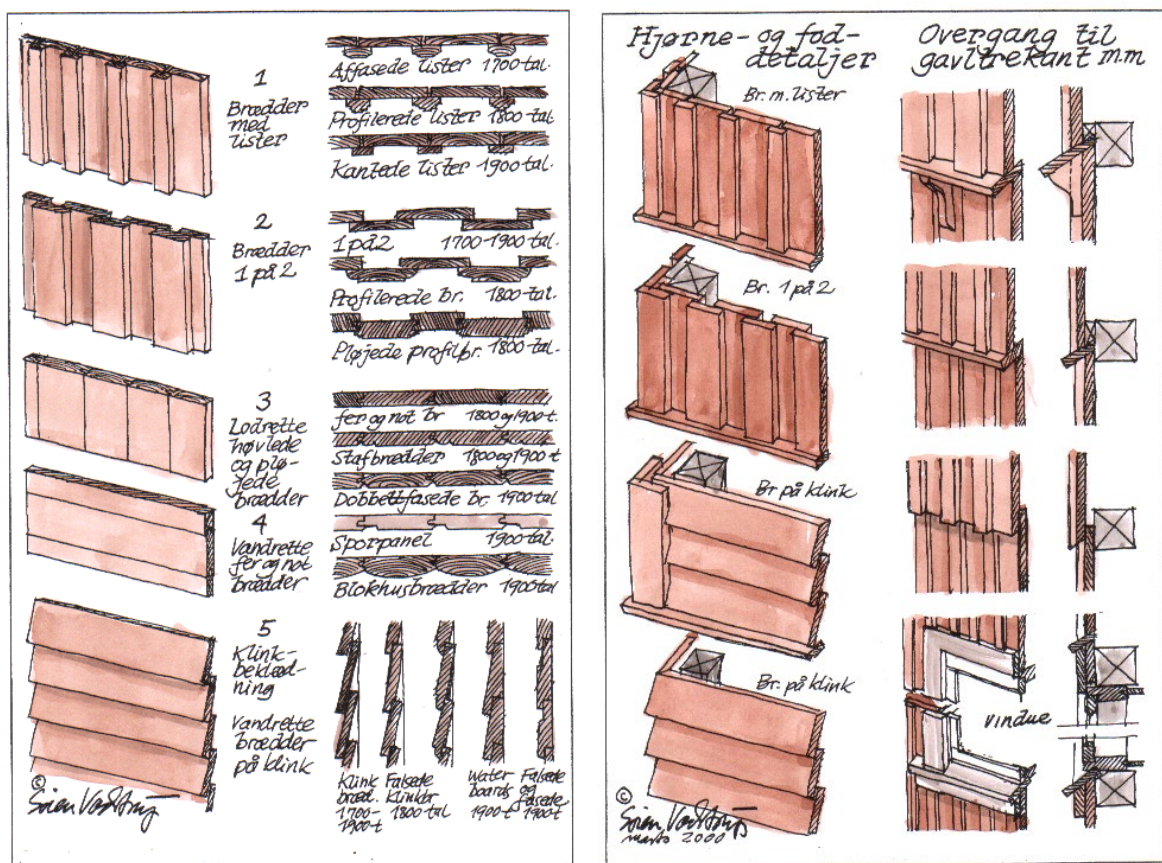
I Grønland slutter stavkirkestilen indenfor træbyggeriet også i 1915, hvor den afløses af nyklassicisme.

Træhusarkitekturens facadedetaljer i Danmark

Andreas Bendtsens første træhus i Vallekilde prægede de arkitektoniske detaljer på specielt facaderne, på stort set alle efterfølgende bræddebeklædte bindingsværkshuse i Danmark, frem til 1940-erne

Andreas Bendtsens tegning over detaljerne på hans eget træhus i 1874. Klinkbeklædning med fuldkantede og notede brædder og beklædning 1 på 2 med fuldkantede og notede brædder. Det er den samme type bræddebeklædning, der gentages på Olaf Schmidts Kystradiostation OXA på Holmen fra 1908-09.

De bræddebeklædte bindingsværkshuse kan have fem forskellige slags udvendige beklædninger, hvortil der hører en række detaljer, der er vist til højre. Tegning: Søren Vadstrup.

Tidl. Kystradiostation OXA, på Nyholm

Historie, byggeteknik og arkitektonisk betydning

Den tidligere kystradiostation OXA på Holmen fra 1908-09, bygget af bræddebeklædt bindingsværk, er i sit arkitektoniske udtryk en yderst bemærkelsesværdig og interessant bygning. Vi har i Danmark ret få bygninger af træ og endnu færre i den *nordiske stavkirkestil* - og med udgangspunkt i tilbygningen fra 1915, er det også den yngste.

Netop i 1915 forsvinder de meget 'pyntede' huse som dette, oven i købet i stærke farver, idet den tørre og nøgterne *nyklassicisme* holder sit indtog. Stadigvæk med facadepynt i form af græske og romerske søjler og pilastre, men meget forenklet og afdæmpet og nærmest 'farveløst' i det ydre.

Arkitektonisk og stilhistorisk er bygningen interessant ved:

- At være direkte inspireret af 'mesteren' *Martin Nyrops* tre meget kendte huse i 'stavkirkestil' på Vallekilde Højskole: Gymnastikhuset, 'Hytten' og 'Solvang' fra 1880'erne.
- At være tydeligt inspireret af den på dette tidspunkt mest kendte norske stavkirke, *Heddal stavkirke*, der bl.a. var udbredt via den danske arkitekt *J. H. Nebelong's* opmåling og restaurering i 1853. Inspirationen ses f.eks. på den todelte facadebeklædning med lodrette brædder 1-på-2 under en overgangsliste og klinklagte brædder over denne – et facadeudtryk, der 'mimer' Heddal stavkirkes halvåbne *svalegang* i nederste stavværk. Radiostationen har endda en direkte rekonstruktion af denne svalegang i den halvtagsoverdækkede indgang.
- At være et tydeligt symbol i sin stil på den nordiske 'storhedstid' som især *vikingetiden* repræsenterede, og som stavkirkerne og stavkirkestilen regnedes for at være en direkte 'efterkommer' af. Da radiostationens etablering var et udslag af et internationalt samarbejde, havde dette en ekstra stærk symbolværdi.

Radioteknisk baggrund

Den elektromagnetiske tråd-telegraf

Den danske fysiker H. C. Ørsted påviste så tidligt som i 1820, at der var en sammenhæng mellem en elektrisk strøm i en kobberledning, frembragt af et batteri, og magnetisme, d.v.s. svingninger af en magnetisk nål. Det elektriske batteri var opfundet 20 år før af den italienske fysiker A. G. A. Volta, og blev derfor kaldt en 'Volta-søjle', idet det bestod af en 'stabel' skiftevis anbragte zink og kobberskiver med syrevædede papskiver imellem. Ørsteds opdagelse dannede de følgende år grundlaget for en lang række opfindelser indenfor elektronik, herunder elektrisk kommunikation via ledninger – og også uden, gennem luften.

I første omgang udviklede man i Tyskland den elektromagnetiske telegraf i 1831, der kunne sende en hyletone afsted gennem ledningerne. Men i 1840 tog amerikaneren Samuel Morse patent på et telegrafapparat, der kunne sende disse lyde som korte og lange toner, såkaldte 'prikker og streger'. Og han introducerede samtidigt et alfabet, Morsealfabetet, så man kunne stave sig gennem diverse meddelelser via prikker og streger.

Den trådløse telegraf

Opfindelsen af telegrafen og morsealfabetet bevirkede at der opstod en række kommercielle *telegraf-selskaber* i anden halvdel af 1800-tallet, der rejste telegrafmaster med telegrafledninger i et kæmpe netværk over land mellem stort set alle beboede steder. Men dette system kunne af gode grunde ikke benyttes over vand - og dermed af søfarten.

I 1888 udførte den tyske fysiker Heinrich Hertz imidlertid et forsøg, hvor han sendte elektromagnetiske bølger fra et elektrisk kredsløb, i form af en højspændingsgnist, 'trådløst' gennem luften til et andet elektrisk system, hvori der blev dannet en tilsvarende gnist. Disse såkaldte 'Hertz'ske bølger', også kaldt *radiobølger*, udsendt fra antenner højt oppe i luften, blev i løbet af 1890-erne videreudviklet til decideret *trådløs telegrafi* af den italienske fysiker Guglielmo Marconi. Han opfandt en såkaldt *gnistsender* til udsendelse af elektromagnetiske bølger gennem luften. Med denne kunne han allerede i 1898 indvie den første trådløse telegrafforbindelse mellem South Foreland i England og et fyrskib. Og i marts 1899 telegraferede Marconi trådløst over den engelske kanal, en strækning på omkring 50 km.

Efterhånden blev flere og flere skibe, både krigsskibe, handelsskibe og passagererskibe, herunder også de 'atlantgående', forsynet med en 'Marconi-sender'. Men det krævede at der også blev etableret radiostationer til trådløs telegrafi med skibene, på land, de såkaldte *kystradiostationer*.

Søminekorpset

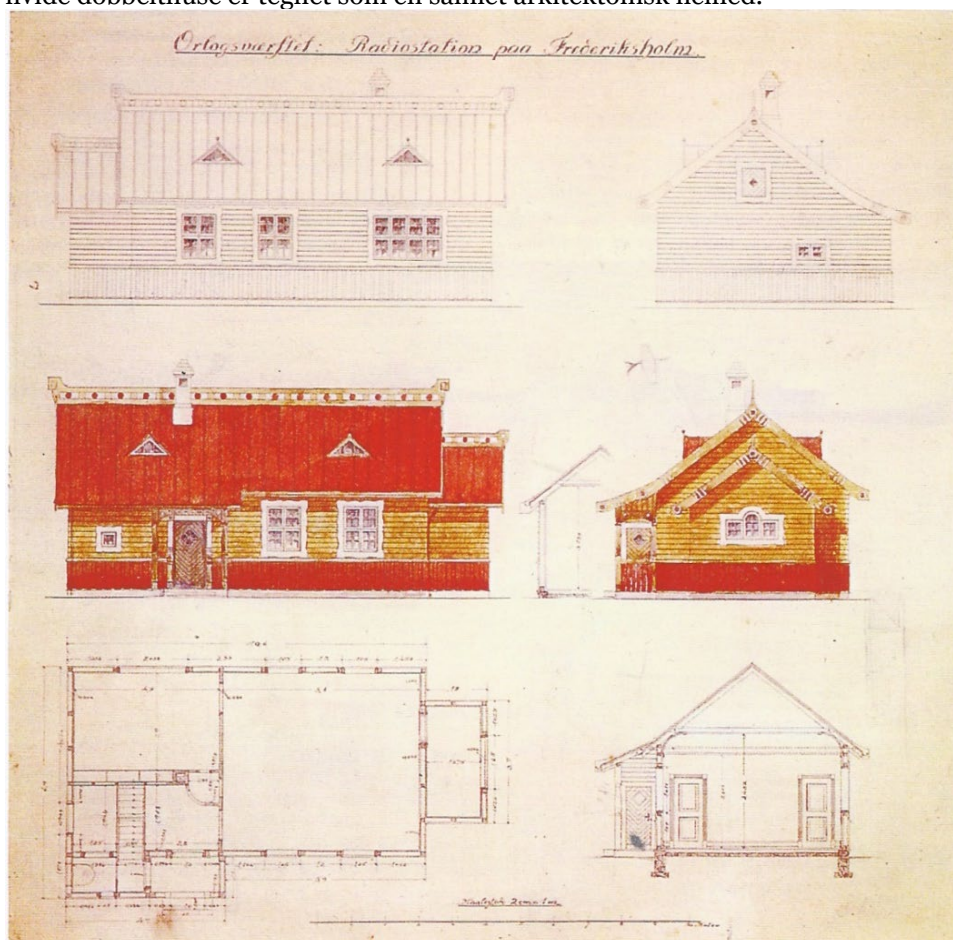
Allerede i 1899 indledte Søminekorpset på Holmen, der var ansvarlig for det elektriske og elektromagnetiske materiel i Marinen, de første forsøg med trådløs telegrafi for orlogsflåden. Forsøgene blev – med en blanding af indkøbt apparatur og selvfremstillede dele – udført på grundlag af de ret detaljerede beskrivelser, der forelå fra tilsvarende forsøg i England, Tyskland og Italien. Resultaterne var noget svingende, men lovende nok til at Søminekorpset i 1902 indkøbte to komplette trådløse radioanlæg hos Siemens-Halske i Tyskland, til installation i kystforsvarsskibene Helgoland og Herluf Trolle. Med disse apparater opnåedes en rækkevidde på op til 22 sømil (ca. 40,7 km). Udviklingen af den trådløse telegrafi gik imidlertid hurtigt – også uden for Marinen og Danmark.

Kystradiostationen på Holmen

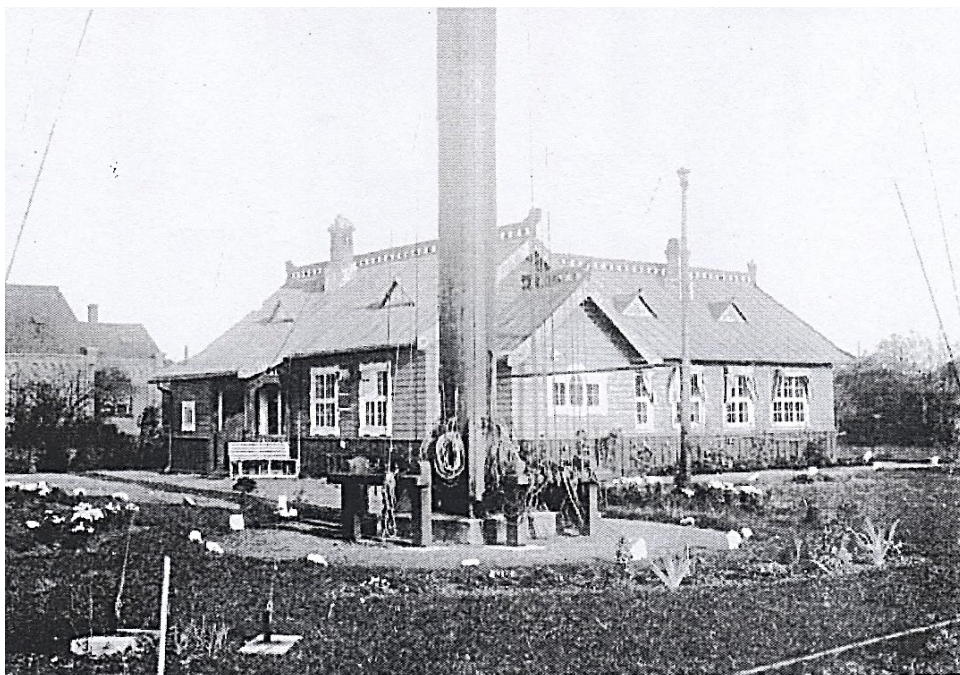
I 1906 tiltrådte Danmark derfor den internationale radiokonvention, som pålagde nationerne at etablere sende- og modtagefaciliteter for trådløse telegrammer til den civile skibsfart. Med henblik på bedst mulig udnyttelse af ressourcerne indgik Ministeriet for Offentlige Arbejder og Marineministeriet et samarbejde om opførelse af en kystradiostation, som skulle kunne betjene såvel orlogsflåden som handelsflåden, og i 1909 opførte Orlogsværftet på Holmen en bygning på Frederiksholm, der skulle rumme Danmarks første egentlige kystradiostation. Radiostationen betjente under navnet København Radio, med kaldesignalet GRA og senere OXA (---, -.-, .-), såvel orlogsflåden som handelsflåden indtil midten af 1940'erne.

Radiostationen blev tegnet i 1908 af Holmens og Søværnets arkitekt Olaf Schmidth (1857 – 1927) som et bræddebeklædt bindingsværkshus i 'nordisk stavkirkestil', også kaldt 'nordisk dragestil' på grund af de dragelignende udsmykninger på specielt taget. Bygningen blev udvidet med en tværfløj i 1915.

Før ansættelsen ved Holmens og Orlogsværftets Bygningsvæsen i 1878 var Olaf Schmidth som én af de første arkitekter i Danmark meget optaget af at tegne boliger for arbejderklassen. I 1886-1893 projekterede han de Nye Stokke eller Grå Stokke i Nyboder i gaderne Haregade, Gernersgade, Rævegade, Sankt Pauls Gade og Olfert Fischers Gade. Sammen med arkitekten Gotfred Tvede byggede han i årene omkring 1900 *Frederiksberg Gasværksarbejderes Byggeforenings* huse, kendt som 'Den hvide by' på Frederiksberg. De hvide dobbelthuse er tegnet som en samlet arkitektonisk helhed.

Originaltegningen fra 1908 af arkitekt Olaf Schmidth til den nye Radiostation på Frederiksholm, der skulle bygges i bræddebeklædt bindingsværk på Orlogsværftet på Holmen. 'Stavkirke-stilen' eller 'drage-stilen' på norsk, ses bl.a. på de udskårne, stiliserede 'dragehoveder' for enden af tagets ryglister. Huset blev udvidet med en tværfløj i 1915. Farveundersøgelser viser, at man allerede fra starten valgte at male rygliste, vindskeder og vandbrættet m.m. grønt, og ikke gult som på tegningen. Grøn er kontrastfarven til den røde underfacade og det røde tag. Flere af Martin Nyrops træbygninger i Stavkirkestil er netop røde og okkergule.

Radiostationen OXA blev opført på Frederiksholm i 1908 som led i et internationalt samarbejde om trådløs telegrafi til søfarten mm. Flådestationen måtte 'ofre' Marinens store, centrale eksercerplads midt på Frederiksholm, så Radiobygningen, og ikke mindst den høje sendemast, kunne stå nogenlunde frit. Selve sendemasten blev i første omgang et genbrugt af den 75 meter høje 'mellemmast' fra Krydserfregatten Fyen (billedet), men den måtte snart efter forhøjes til den dobbelte højde. Billedet er taget efter udvidelsen af Radiostationen i 1915.

Radiostationens videre historie

Kystradiostationen, 'Københavns Radio OXA' lukkede officielt i 1945. De sidste 5 år under tysk 'besættelse'. Bygningen blev herefter anvendt til forskellige formål af Marinestation Holmen.

Efter den politiske beslutning i 1991 om Flådens udflytning fra Holmen og nedlæggelse af Flådestation København blev Frederiksholm afhændet til brug for institutioner fra statslige styrelser samt udnyttelse til erhvervsformål og boliger.

Selv om den gamle radiostation ikke var fredet, blev den af Planstyrelsen betegnet som "uundværlig i dansk bygningskultur", ligesom den i bydelskortet for Christianshavn havde fået karakteristikken "høj bevaringsværdi". Alligevel blev bygningen dømt til nedrivning eller afhændelse for at give plads til nybyggeri

Foreningen til bevarelse af Danmarks ældste radiostation.

En lille gruppe personer med interesse for radioens udvikling og historisk teknologi blev i 2000 opmærksom på den skæbne, der var tiltænkt radiostationen, og med det erklærede formål at bevare stationen ved flytning og genopførelse et andet sted dannede gruppen Foreningen til bevarelse af Danmarks ældste Radiostation.

Foreningen fik råderet over radiostationen, og ved en ihærdig indsats lykkedes det at opnå forsvarrets tilladelse og støtte til flytning af radiostationen fra Frederiksholm til Nyholm. Bygningen blev adskilt i to dele, og flytning til midlertidig placering på pladsen ved siden af Planbygningen gennemførtes i efteråret 2001. Med hjælp fra forsvarrets myndigheder lykkedes det herefter foreningen at opnå relevante myndigheders tilladelse til at genopstille radiostationen på A. H. Vedels Plads, Nyholm, i fornemt selskab med Mastekranen, Under Kronen og Rigets Flag.

Og med velvillig støtte fra A/B Schifters Kvarter, Wolfs lindoliefabrik, Forsvaret og A. P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formål blev genopførelse og renovering færdiggjort i oktober 2003.

Genindvielse af den gamle radiostation fandt sted ved en lille højtidelighed den 22. oktober 2003 med deltagelse af ca. 80 personer.

Flytningen af Radiostationen i 2003

Radiostationens nye placering på Nyholm

Radiostationen som museum.

Der er lagt vægt på, at radiostationen også er et levende museum, som anvendes til undervisning og praktiske demonstrationer af radiokommunikationsudstyr anvendt af kystradiostationer og skibradiostationer. Der er mulighed for at tilbyde særarrangementer til foreninger, skoleklasser m.fl. omfattende orientering om og demonstration af datidens radioudstyr

Holmen og orlogsværftet som Danmarks tekniske innovations-centrum

Som det fremgår af ovenstående skete der en markant teknisk udvikling indenfor kommunikation over store afstande i Verden i løbet af 1800-tallet. Men et 'kommunikationsmiddel' af mindst lige så stor betydning var *skibe*. Sammen med vand- og vindmøller var krigs- og fragtskibe 1800-tallets mest avancerede 'tekniske' frembringelser. Her var der samtidigt store muligheder for at udvikle nye tekniske forbedringer – konstruktivt, materialemæssigt og i forhold til vind- og akvodynamik.

Takket være at Danmark havde et samlet geografisk område, i form af 'Flådens leje' på Holmen, lige uden for København, hvor tidens mest veluddannede, fremsynede og internationalt orienterede personer var ansatte, dels til at bygge skibe, men også til at gøre disse hurtigere og mere effektive end i andre lande, udviklede Holme og Orlogsværftet sig til et veritabelt, teknisk innovations-center i Danmark. Dette startede allerede op gennem 1700-tallet, hvor en mere og mere avanceret skibsteknisk udvikling af skrog, rig og sejl kan følges på de danske orlogsskibe, der også medvirkede til at effektivisere selve skibsbygningsteknikken.

Fregatten 'Jylland' m.fl.

I 1860 var Orlogsværftet først i Verden til at kombinere dampmaskinen som fremdriftsmiddel med *skibsskruen*, i stedet for de besværlige skovlhjul - på et så stort og avanceret fartøj som skruefregatten 'Jylland'. Det gav et langt mere manøvreedygtigt og hurtigtsejlende skib. Marineingeniørernes tekniske tænkemåde og snilde viste sig også gennem udviklingen af et system til at sænke dampmaskinens store skorsten ned i skibsskroget, når fregatten udelukkende skulle sejle for sejl. Og for ikke at hæmme farten for sejl alene, kunne den kæmpestore skibsskrue også hejses op i et hulrum i skroget. Fregatten 'Jylland' har heldigvis 'overlevet' til i dag, hvor disse ingeniørmæssige finurligheder på Orlogsværftets kunnen, er rekonstrueret og stadig kan ses. Selve dampmaskinen findes dog ikke mere.

Daniel Herman Anton Melbye: *Skruefregatten 'Jylland' for sejl og dampmaskine, syd for Island. Malet i 1866. Olie på lærred. 81,7 x 114,9 cm. Skibet blev bygget i 1857-60 på Orlogsværftet på Holmen i København som den første dampmaskine-drevne 'skruefregat' i Verden. Som en kombination mellem sejl og dampmaskine.*

Burmeister & Wain

Efter Fregatten 'Jylland' fulgte flere lignende skibe, bl.a. *Sjælland* og *Fyen*. Men snart valgte især den civile skibsfart at skille sig helt af med sejlene og den meget store besætning, disse krævede. Denne udvikling bredte sig hurtigt til hele Kloden.

Ikke mindst 'tværs over vandet' - til Christianshavn hvor det 'mekaniske værksted' *Baumgarten & Burmeister* allerede i 1848 støbte skibsskruer og byggede dampmaskiner til skibe med mere. Og med vicedirektøren for Orlogsværftet William Wain som ny partner etablerede Burmeister og Wain i 1873 et skibsværft til jernskibe på den nærliggende Refshaleøen. At B&W senere blev førende i udviklingen af dieselmotorer til skibe og i 1911 kunne søsætte Verdens første 'atlantgående' dieseldrevne motorskib 'Selandia', skyldtes, som det fremgår, en tæt kontakt til ingeniørerne i Orlogsværftets 'udviklingsafdeling', som man ville kalde det i dag.

Men netop jernskibenes fremvækst i 1890-erne gjorde en ende på Orlogsværftets betydning som førende inden for skibsbyggeriet og skibsudviklingen i Danmark. Man var et træskibsværft og kunne ikke sådan skifte fra træ til jern. I første omgang kunne man beklæde træskibene med panserplader, de såkaldte 'panserskibe' der ofte blev ledsaget af pansrede 'torpedobåde' af træ. Der var også stadig behov for at bygge fyrskebe, inspektionsskibe, patruljebåde, bevogtningsfartøjer mm af træ, så værftet lukkede og slukkede ikke lige med det samme.

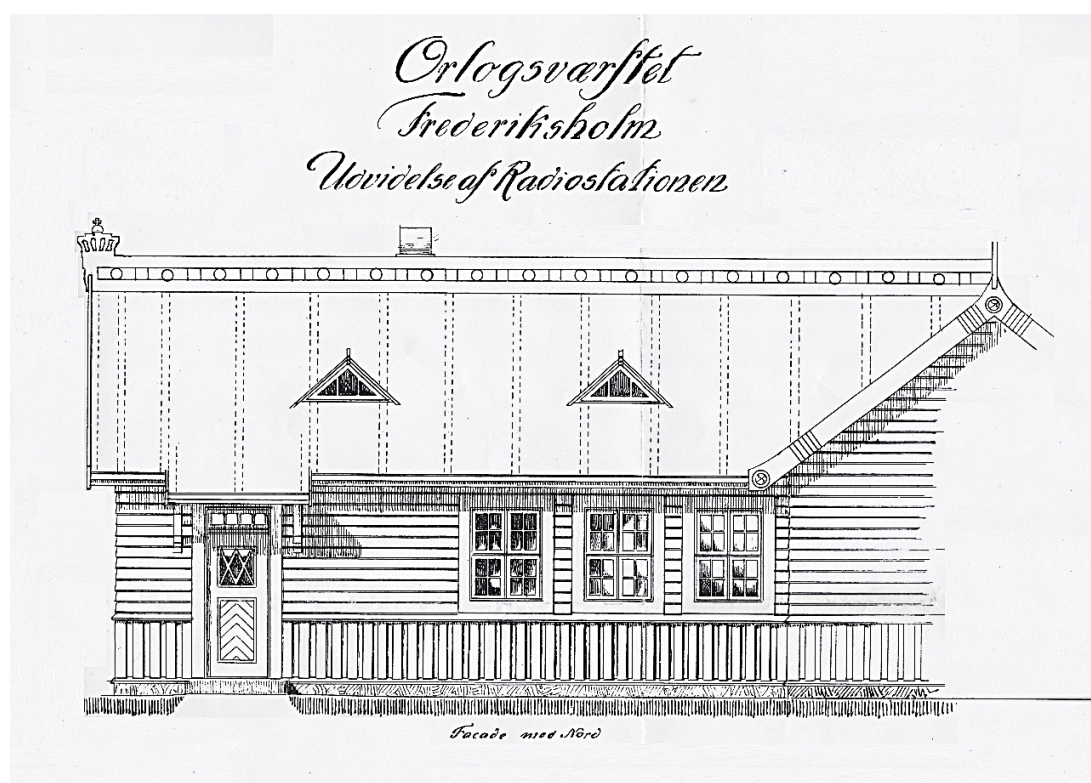
Den trådløse radiotelegrafi – på Orlogsværftet

Men her kom udviklingen indenfor den trådløse radiotelegrafi i slutningen af 1800-tallet ind som et nyt område for Marinens og ikke mindst Søminekorpsets ingeniører at kaste sig over. Og da Orlogsværftet samtidigt stod med store mængder 'ubrugt' skibsbygningstræ i den højeste kvalitet, var det oplagt at bygge Danmarks første *Kystradiostation* af træ fra Orlogsværftets store tømmerlagre, udført på selve Orlogsværftet.

I Danmark var man også begunstiget af de to meget dygtige ingeniører inden for elektronik, Valdemar Poulsen og P. O. Pedersen. Valdemar Poulsen havde allerede i 1898 opfundet *telegrafonen*, et genialt elektromagnetisk apparatur til optagelse og afspilning af lyd. Forgængeren for den senere båndoptager. Omkring 1900 havde Valdemar Poulsen også oprettet en forsøgsstation for trådløs telegrafi i Lyngby, og knowhow herfra blev inddraget i arbejdet med den nye Radiostation på Holmen. Også Statsbanerne var i fuld gang med deres egne trådløse radiostationer i Gedser og på en række fyrskibe.

Regeringen bestemte, meget mod Marineministeriets vilje, at Kystradiostationen på Holmen skulle betjene både den civile og den militære søfart og ydermere bygges i et samarbejde mellem Ministeriet for Offentlige Arbejder og Marineministeriet, også udgiftsmæssigt. Og sådan blev det.

Under første verdenskrig i 1914 – 18 lykkedes det som bekendt Danmark at holde sig neutral. Men da forsøg på gennemsejling af udenlandske skibe i de danske farvande blev betragtet som 'neutralitetskrænkende', var det nødvendigt at etablere en mere effektiv overvågning og bevogtning, ikke mindst fra radiobølger. Dette er baggrunden for at Kystradiostationen OXA blev udvidet til ca. dobbelt størrelse i 1915, så der kunne ansættes flere folk og opsættes flere sendere og modtagere.

Olaf Schmidts tegning til udvidelse af Radiostationen i 1915 – som det fremgår af tegningen, bygget på Orlogsværftet på Frederiksholm. Stilen bliver holdt – dog er vinduesindfatningerne ikke længere udskåret – måske et tegn på den nye stilart, der netop indfandt sig i Danmark i 1915: Nyklassicismen.

Kystradiostationen OXA på Holmen blev, især efter første verdenskrig, og i kraft af de forskellige eksperimenter med udstyr og virkemidler inden for trådløs telegrafi over land og vand, et dansk 'videnscenter' for udviklingen af trådløs radio- og telekommunikation. Her opfostredes flere af de personer, hvis store tekniske indsigt blandt andet fik afgørende betydning ved oprettelsen af *Statsradiofonien* (Danmarks Radio) i 1925. De havde også stor andel i udviklingen af den danske radioindustri, der var med til at befæste Danmarks internationale ry som opfinder- og designnation.

Radiostationen fungerede helt frem til 1945 og telegrafisterne herfra udnyttede deres kunnen i modstanden mod besættelsesmagten under den anden verdenskrig – mens selve radiostationen på Holmen var 'besat' af den tyske 'værnemagt'.

Radiostationens arkitektoniske værdier

Kystradiostationen OXA fra 1908-09 er i sit arkitektoniske udtryk en yderst bemærkelsesværdig og interessant bygning. Vi har i Danmark ret få bygninger af træ i den nordiske 'stavkirkestil', og med udgangspunkt i tilbygningen fra 1915, er det også den yngste. Netop i 1915 forsvinder de meget 'pyntede' huse som dette, oven i købet i stærke farver, idet den tørre og nøgterne nyklassicisme holder sit indtog. Stadigvæk med facadepynt i form af græske og romerske søjler og pilastre, men meget forenklet og afdæmpet og nærmest 'farveløst' i det ydre.

Opmåling af Kystradiostationen OXA på Holmen i København af arkitektstuderende på Kunstakademiets Arkitektskole i september 2015. Lærer: Søren Vadstrup. Facade mod syd.

Stavkirkestilen kendes på at byggematerialet er træ med træspån på taget (her dog rødt tagpap). Endvidere på den dekorerede ryglisse med 'dragehoveder' i enderne (her en forgyldt kongekrone), de 'nedtrappende' bygningskroppe og -gavle og det søjlebårne halvtag med en lav brystningsvæg af træ foran indgangen, der mimer de 'ægte' stavkirkers 'svalegang', rundt om bygningen i det nederste stavværk.

Stavkirkestilen

Radiostationens *stavkirkestil* er først og fremmest karakteriseret ved at huset er bygget af træ – for det meste også med et 'vikingeagtigt' spåntag, der her er af rødt tagpap. Dernæst er der den markante, udskårne rygliste på taget med stiliserede 'dragehoveder' i enderne. På tilbygningen fra 1915 slutter ryglisten med en forgyldt kongekrone. Ryglisten består af en rød cirkel og et grønt kvadrat mellem to grønmaledede, vandrette lister. Meget dekorativt set fra jorden, men en meget 'fri' tolkning af stavkirkernes 'ormeslyng'.

Dernæst er bygningens *nedtrappede* bygningskrop på den ene gavl, med gavl- og vindskede-motivet i to niveauer, typiske stavkirketræk. Den lavere udbygning på gavlen af den oprindelige radiostation menes i øvrigt tilføjet i 1910, da man anskaffede en meget larmende *tonegnistsender*, den såkaldte 'brøleabe'. Denne skulle dels stå i sin egen udbygning, dels have en helt lydtæt dør ind til telegrafist-rummet. Udbygningen ses dog på den oprindelige tegning fra 1908, uden hvilken, bygningen også ville mistet noget af sin 'ægte' stavkirke-karakter.

I den forbindelse har de norske stavkirker en noget højere tagrejsning på 60-70 grader end Radiostationens taghældning på blot 35 grader. Dette er også mærkeligt i forhold til at tagetagen blev benyttet til hvile og søvn for mandskabet, idet radiostationen var bemannet i døgndrift. Især oven på det hvælvede loft var pladsen meget trang og uden ståhøjde. Men man ville måske undgå at nogle af telegrafisterne 'flyttede ind'.

Hertil kommer de udskårne og dekorerede vindskeder samt udskårne vinduesindfatninger der bidrager til den dekorerede stavkirkestil. Martin Nyrop yndede, bl.a. på 'Rytterhuset' i Ålsgårde fra 1889 (se side 5 og 23), at dekorere vindskederne med tre udskårne og hvidmalede 'streger' på tværs.

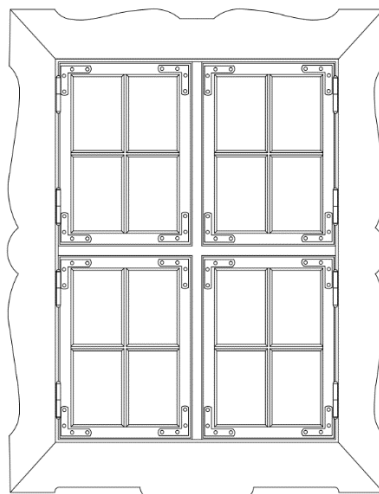
Olaf Schmidth har gentaget Nyrops vindskede-dekorationer på Radiostationen i form af tre tværstreger. Det har imidlertid fået Holmens søofficerer og andre til at tro, at arkitekten har givet huset 'rang' af Orlogskaptajn, der netop bærer tre guldbroderede striber på uniformens skuldre og jakkeærmer.

Den søjlebårne, halvtagsoverdækkede hovedindgang med en lille brystningsvæg af træ foran ses næsten magen til på Heddal stavkirke og andre stavkirker, hvor dette motiv kan udgøre et overdækket 'svalegang' hele vejen rundt om kirken. Se side 3.

Vinduerne

Heddal stavkirke var i J. H. Nebelongs rekonstruktion forsynet med en bånd af vinduer med rudeglas i højde med de indvendige gallerier. Disse vinduer var eksisterende i 1853 og i meget forskellige udformninger, og de er fjernet under den nye rekonstruktion og restaurering i 1953. Men de fleste ses på tegningerne at have været opdelt i fire eller seks rammer, hvad der må være baggrunden for Radiostationens vinduer med fire rammer i kvadrat, delt af en lodpost og en tværpost.

Den udvendige bræddebeklædning

Set fra en byggeteknisk og holdbarhedsmæssig vinkel har Olaf Schmidth udført den udvendige bræddebeklædning helt imod de konstruktive træbeskyttelses-principper, som Martin Nyrop havde knæsat i sine træbygninger, bl.a. i Vallekilde. Hvis man anbringer de vandrette klinklagte brædder nærmest soklen og jorden, hvor træets får mest vand og fugt, kan man i tilfælde af rådskader i træet på dette udsatte sted, forholdsvis let skifte det nederste eller de to nederste vandrette brædder – uden at røre de andre trædele på facaden. Tilsvarende de skrå vandbrædder under vinduerne eller sternbrættet på vindskederne. Man undgår også derved at det er endetræet, der suger mest vand, der vender 'ned' mod terrænet.

På Radiostationen har Olaf Schmidth sat lodrette brædder 1-på-2 i underfacaden, lige over soklen, dog med et skråt vandbræt nederst til at beskytte endetræet, og de vandrette klinkbrædder på overfacaden. Dette betyder at hvis der opstår råd i de nederste ender af brædderne, så skal de alle sammen skiftes.

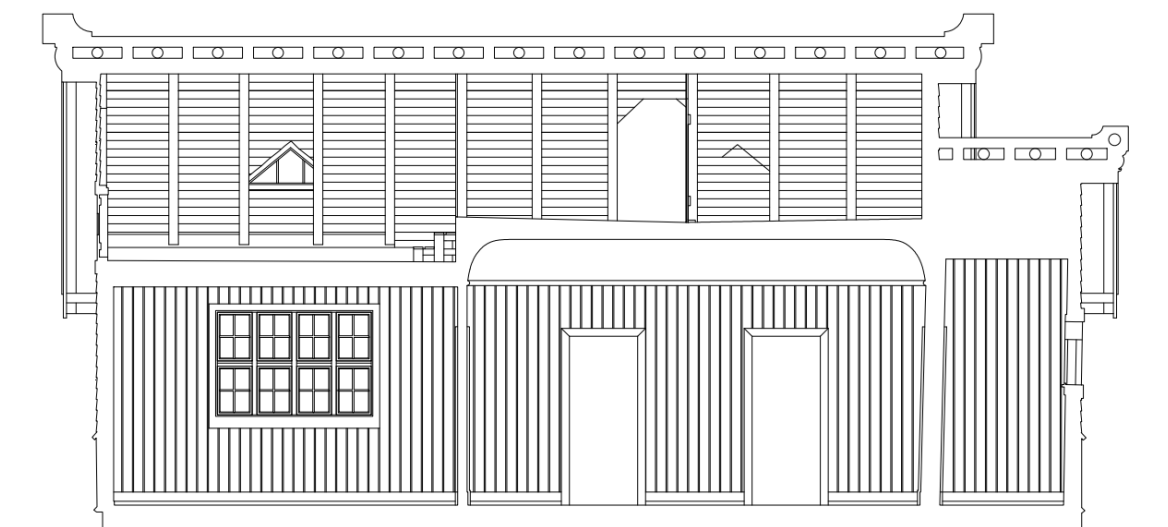
Måske har Olaf Schmidth kikket på Andreas Bendtsens tegninger (se side 8), der netop fremstiller denne løsning – eller han har taget et arkitektonisk valg. For det ser mere elegant ud, rent arkitektonisk at de lodrette brædder sidder nederst på facaden. Og Nyrop har da også selv benyttet denne ydervægskonstruktion flere steder, bl.a. på forsamlingsbygningen på Lyngby Landbrugsskole, der nu ligger på Frilandsmuseet.

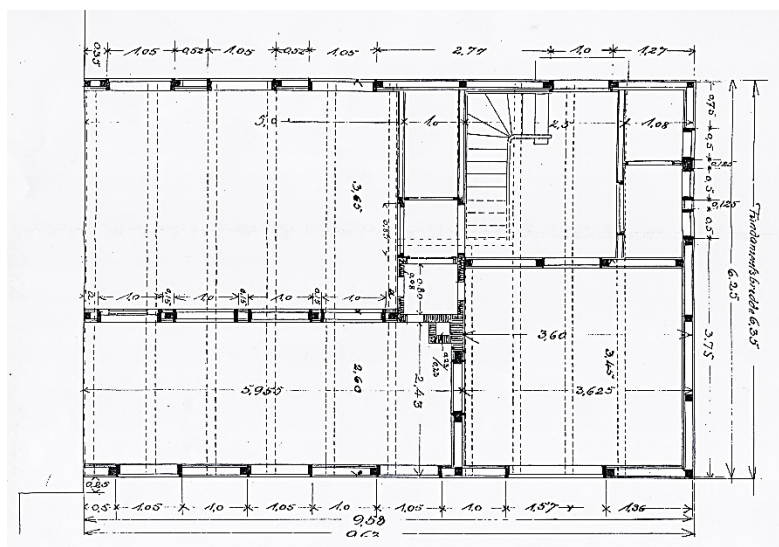
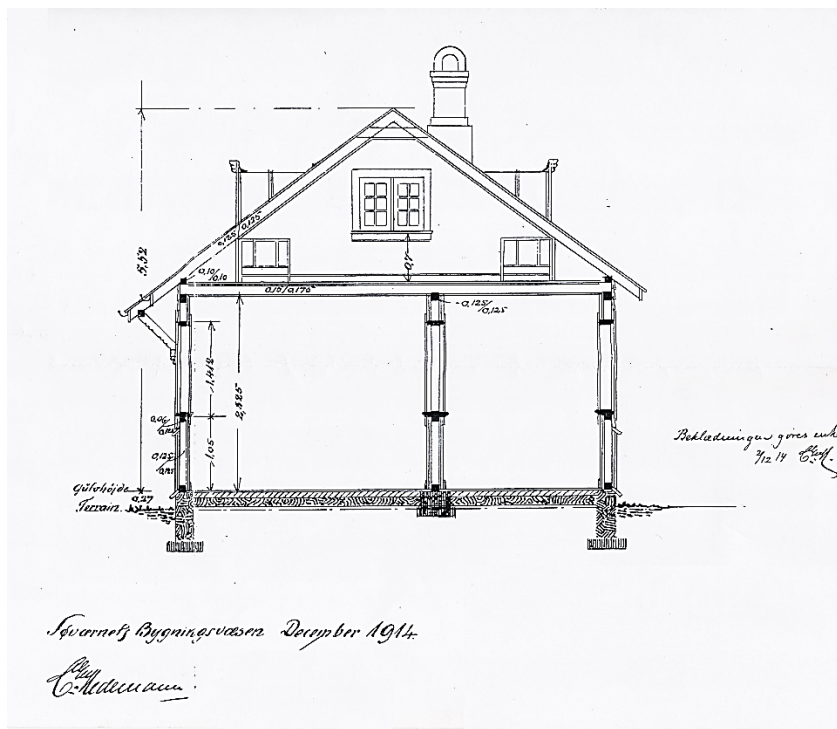
Til venstre vægkonstruktionens todelte bræddebeklædning på Radiostationen OXA. Til højre Foredragssalen på den tidligere Lyngby Landbrugsskole i Sorgenfri, hvis bygninger i dag er en del af Frilandsmuseet. Foredragssalen er tegnet omkring 1900 af Martin Nyrop og har samme todelte vægbeclædning med klinklagte brædder øverst og brædder 1-på-2 i underfacaden. Og stort set også de samme farver.

Indvendigt

Den oprindelige bygning er indrettet med et stort og højloftet midterrum, hvor telegrafisterne har siddet på rad og række og 'morset'. Loftets hulkehl hele vejen rundt har skullet dæmpe akustikken fra morseapparaterne, så telegrafisterne ikke, som på selve skibene, har skulle klemme sig ind i en lille 'kabine' hver.

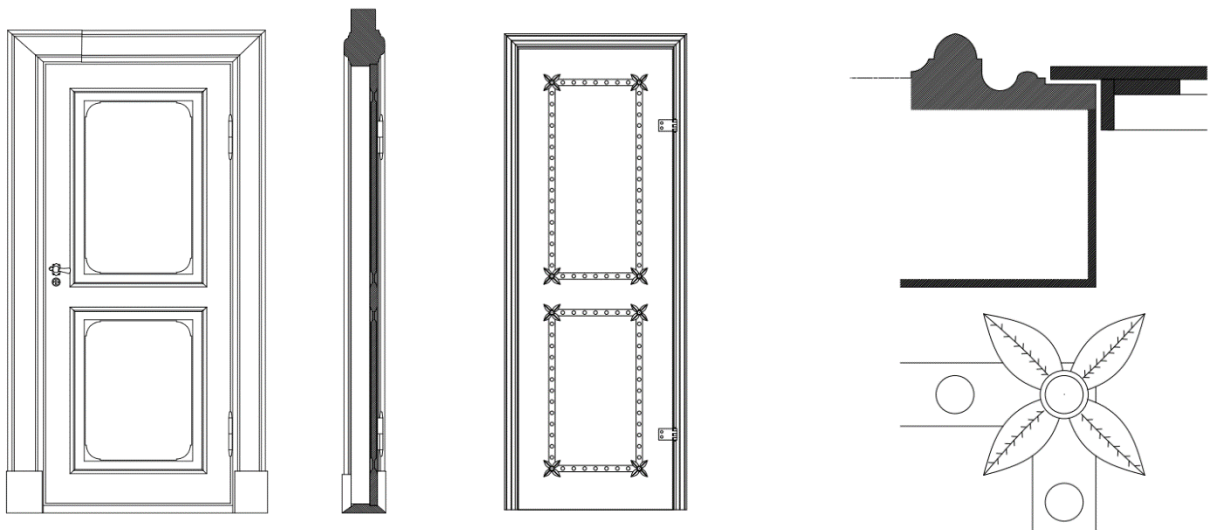

Opmåling af Kystradiostationen OXA på Holmen i København af arkitektstuderende på Kunstakademiets Arkitekt-skole i september 2015. Lærer: Søren Vadstrup. Langsnit i den ældste del fra 1909. Man ser det hvælvede loft over telegrafist-salen, formentlig af akustiske grunde. Men det har givet et noget mindre tagrum, hvor telegrafisterne hvilede sig under de døgnlange vagter, end loftsrummet i den nye afdeling fra 1915. Det store fire-fags vindue sad i frokoststuen.

Snit og plan af Radiostationens udvidelse i 1915. Det ses tydeligt af de to senge under skråvæggene på loftet, at dette var beregnet til at telegrafisterne kunne hvile sig her – men ikke decideret bo.

Dørene i bygningen er i den fineste barok med 'rundede' spejlfyldninger, så de er måske genbrugt fra en ældre, nedrevet bygning?

Opmålingstegninger af Radiostationen i 2015

Kulturare, Transformation og Restaurering

Arkitekt Olaf Schmith
Projekt Kystradiostationen OXA
Årstal 1908-1915-2002

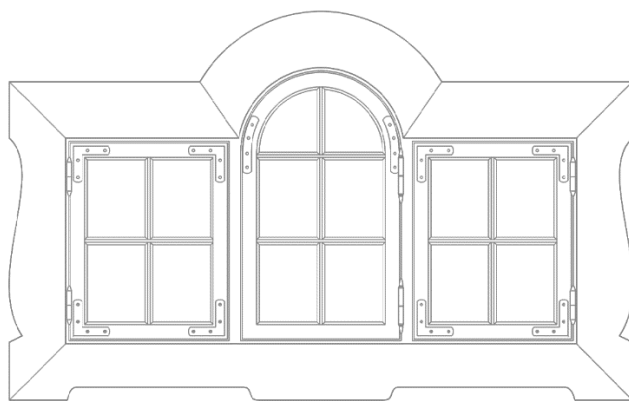
Adresse A. H. Vedels Plads 2
Nyholm, 1435 København K
Emne Facade, Vest

Opmålt af Anna, Kasper, Jais
Dato 3-8. september 2015
Mål 1:50

Vestsiden af den oprindelige bygning fra 1909 med den lille 'svalegang' foran indgangsdøren, vinduerne med udskaarne indfatningsbrædder m.m.

Nordsiden led langsiden af udvidelsen fra 1915 – her med helt enkle og rette vinduesindfatninger.

Det meget fine 3-fags vindue i gavlen af den oprindelige bygning fra 1909.

Radiostationens immaterielle værdier

Bygningen, som den står i dag, er præget af en række elementer og detaljer, der kan ses, men som har en ikke-synlig *baggrund* eller overordnet forklaring, f.eks. stilmæssigt, materialemæssigt og indretningsmæssigt. Det kalder vi *den immaterielle baggrund* eller de *immaterielle værdier*. Ved at trække disse frem, kan huset fortælle sin egen, helt særlige historie, der kan få besøgende og andre til at se på bygningen med helt nye øjne.

Internationalt samarbejde

I oktober 1906 deltog Danmark den International Radiotelegrafiske Konference i Berlin, og var medunderskriver af slutdokumentet, der pålagde alle lande at etablere stationer på land til trådløs kommunikation med civile skibe på havet, uden forskel med hensyn til det anvendte, trådløse system, på disse. Der blev etableret en liste over radiotelegrafstationer i Verden samt en aftale om taksterne for radiotelegrammer. Det blev også besluttet, at der skulle gives prioritet til SOS-nødsignalet (...---...).

At Danmark allerede 2½ år efter, i efteråret 1908 kunne åbne 'Københavns Radio' med kaldesignalet GRA - i dag OXA, på Holmen i sin egen dertil indrettede bygning, viser at de danske ingeniører fra Søminekorpset og på den Polytekniske Læreanstalt allerede på dette tidspunkt var langt fremme på dette område.

Huset var ret beskedent i sin størrelse, men den 150 meter høje sendemast krævede så meget plads, at man måtte inddrage Holmens, ellers ret betydningsfulde og centralt beliggende eksercerplads. Men dette viser også at man på Holmen tog det internationale samarbejde på dette område meget alvorligt.

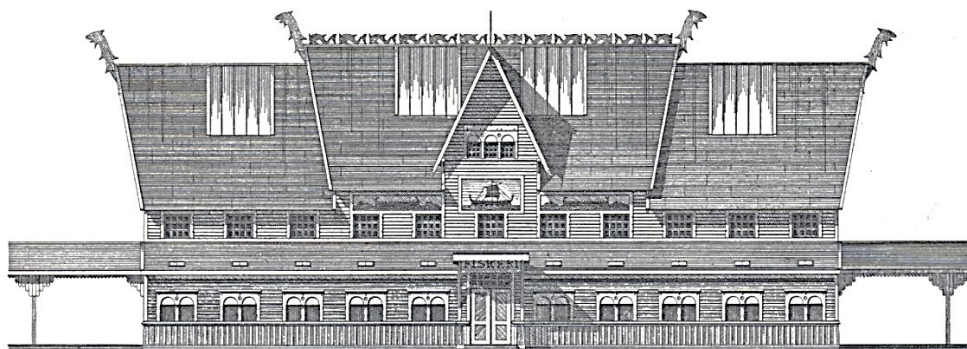

MARCONI krystalapparat med magnetisk detektor

Træ fra Orlogsværftets trælagre

At bygningen er af træ har den overordnede forklaring, at skibsværfterne i slutningen af 1800-tallet var begyndt at bygge jernskibe i stedet for træskibe. Ikke mindst til flåden. Selv om Orlogsværftet på Holmen kunne fortsætte med at bygge en række mindre skibe af træ til Marinen, havde man meget store lagre af første klasses, vellagret fyrretræ, liggende – som det var godt at 'komme af med'. Så at bygge den nye radiostation af træ, var en bunden opgave for Holmens arkitekt Olaf Schmidth i 1908.

Allerede i 1915 blev radiostationen udvidet – men nænsomt tilpasset den oprindelige bygning af Olaf Schmidth – fordi Danmarks neutralitet under første Verdenskrig (1914-18) krævede ansættelse af flere telegrafister til at overvåge signaler fra eventuelle udenlandske skibe i de neutrale danske farvande.

Fiskeribygningen til den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i 1888, tegnet af arkitekt Erik Schiødtte. Den direkte reference til Nordens berømte vikingetid ses i form af det store maleri af et vikingeskib for fulde sejl på facadens centrale punkt. De blev jo ikke ligefrem brugt til fiskeri.

Stavkirkestile - resumé

Fremkomsten af den nordiske *stavkirkestil* i Danmark i årene 1880 - 1915, der især er knyttet til bygninger i bræddebeklædt bindingsværk, har tre interessante forudsætninger: For det første den danske arkitekt J. H. Nebelongs opmåling og restaurering i 1850-erne af Norges største, ældste og bedst bevarede stavkirke, *Heddal stavkirke*, der er dateret til 1300-tallet. Dette projekt gjorde de norske stavkirker kendt i Norge, og i Norden, gennem tegninger, bogværker og undervisning. Én af disse undervisere var den danske tømrer Andreas Bendtsen, der i 1868 blev ansat på Vallekilde Højskole, hvor han i årene efter etablerede en praktisk og teoretisk *håndværkeskole*. Andreas Bendtsen var her nødt til primært at arbejde med træhuse, fordi tyske byggefirmaer, som følge af et byggeboom forårsaget af en kæmpe krigsskade erstatning efter den Fransk-Tyske krig i 1870-71, havde opkøbt stort set alle nyproducerede mursten i Danmark.

I Norge og Sverige, og til dels også i Danmark, var den 'tyske' *Schweitzerstil* fremherskende i disse år inden for træhusbyggeriet, hvilket danske arkitekter med imponerende kreativitet fik omsat til murede huse. Se side 3. Men Andreas Bendtsens unge elev, den senere absolut toneangivende arkitekt i Danmark, Martin Nyrop, valgte, måske af 'nationalromantiske' grunde, *stavkirkestile* – i Norge kaldt 'dragestile' i stedet for Schweiz.

Martin Nyrop tegnede tre huse af træ i *stavkirkestil* til Vallekilde Højskole og senere en række primært sommerhuse af træ i Nordsjælland i samme stilart. Men hans største værk er Udstillingshallen til den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i Tivoli i København i 1888.

Ret få danske arkitekter tog handsken op, da træbyggeri og *stavkirkestile* var lidt af en specialitet. Én af disse var arkitekten Erik Schiødtte, der tegnede *Fiskeribygningen* i træ til den Nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling i 1888 – i 'fuldblods' *stavkirkestil* med ryglister, dragehoveder, nedtrappede gavle og todelte træfacader.

I Grønland tegnede bygmester P. A. Cortsen og arkitekt Helge Bojsen-Møller en række træbygninger i *Stavkirkestil* i årene 1909 – 1915, kirker, beboelseshuse og pakhuse samt ikke mindst *Seminariebygningen* i Nuuk/Godthaab fra 1907.

Grønlands Seminarium Ilinniarfissuaq ("Det store lærested") er opført i bræddebeklædt bindingsværk i 1907 i 'Nordisk stavkirkestil' med ryglister, spåntag, markante gavle med udskårne vindskeder og udskårne vinduesindfatninger. Bygningen optræder også på byen Nuuk's byvåben med bjerget Sermitsiaq (sadlen) i baggrunden.

Den danske *stavkirkestil* er indenfor arkitekturen karakteriseret af den udskårne rygliste på toppen af taget. På de stråttækte huse i Vallekilde har man som kompensation sat en meget stor brandstage/husbrand på gavlen. I Grønland er *spåntaget* en fast følgesvend til stavkirke-stilen, ligesom på stavkirkerne i Norge, men ikke i Danmark. Ellers er det dekorerede, primært udskårne og farvestrålende, vindskeder, nedtrappende gavle og todelte facadebeklædninger med en vandret liste som overgang. Bræddebeklædningen veksler mellem lodrette brædder 1-på-2 eller klinklagte brædder – henholdsvis over eller under vandbrættet.

Måske er de todelte facader i virkeligheden en imitation af de norske stavkirkers overdækkede *svalegang* rundt om bygningen.

Dernæst er 'stavkirke-stilen' karakteriseret af de kraftige farver på facaderne indenfor den klassiske pigment-farveskala: Gul okker, rød okker, kromoxidgrøn og hvid.

Sommerhuset 'Rytterhuset' er opført i bræddebeklædt bindingsværk af Martin Nyrop på Nordre Strandvej i Helsingør i 1889. Man genkender 'stavkirke-stilen' på ryglisten, de lodrette 'brandstager', de udskårne vindskeder – samt ikke mindst farverne okkergul, okkerrød, kromoxidgrøn og hvidt. 'Stregerne' på vindskederne er ikke militære officersdistinktioner, men ren pynt.

Litteratur og kilder

Funder, Lise: *Arkitekten Martin Nyrop*.
Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring. København 1979

Jørgensen, Lisbet Balslev: *Enfamiliehuset*.
I: Hakon Lund (red.): *Danmarks Arkitektur*. Gyldendal. 1979

Drange, Aanesen og Brenne: *Gamle trehus. Historie, reparasjon, vedlikehold*.
Universitetsforlaget Oslo. 1992

Vadstrup, Søren: *Træbeklædning. Historie og vedligeholdelse*.
Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur. 2000

Vadstrup, Søren: *Mit bevaringsværdige hus i Fredensborg*.
Bevaringsforeningen i Fredensborg. 2010. (Murede huse i schweitzerstil side 26 – 29)

Vadstrup, Søren: *Mit bindingsværkshus. En håndbog i vedligeholdelse og istandsættelse samt energiforbedring af bindingsværkshuse i Danmark*. Netværk for Bindingsværk. 2020. (side 180 – 188)

Vadstrup, Søren: *Landhuset. Historie. Bevaring. Istandsættelse*
Lindhardt og Ringhof 2021. (side 184 – 201 og side 304 – 315)

Internetmaterialer

Heddal stavkirke i Norge: <https://www.heddalstavkirke.no/>

Fregatten 'Jylland': <https://www.fregatten-jylland.dk/>

N. H. Nebelong: https://da.wikipedia.org/wiki/J.H._Nebelong

Olaf Schmidth, arkitekt: https://da.wikipedia.org/wiki/Olaf_Schmidth